

*Олександр Олександрович Шморгун,
кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії НАН України*

**МЕТАМОРФОЗИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
У ПРОЦЕСІ МОДЕРНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД**

На основі аналізу взаємозв'язку інтелектуальної і геополітичної історії Франції розкриваються особливості процесу становлення модерної політичної нації. Показано, що націотворення є необхідною складовою формування інноваційного суспільного ладу, якому протистоїть неототалітарна космополітична модель фінансово-паразитичного відчуження світових ресурсів на користь транснаціональної олігархії, домінування якої породжує глобальні стагнаційні процеси. Показано, в яких саме аспектах досвід національної консолідації Франції є актуальним для антикризового розвитку України. Показано як одночасно з втратою історичної пам'яті внаслідок застосування сучасних маніпулятивних ЗМІ, відбувається втрата етнонаціональної ідентичності та деградація не тільки держави Україна, а й розвинених країн Заходу і Сходу.

Ключові слова: історична пам'ять, національний суверенітет, корпоративний солідаризм, Франція і Україна, націоналізм і глобалізм

Metamorphoses of historical memory in the process of modern state-building: French experience

Based on an analysis of the relationship of intellectual and geopolitical history of France the peculiarities of the process of becoming a modern political nation are exposed. It is shown that nation-building is an essential component of the formation of innovative social system, which is opposing to the neo-totalitarian model of cosmopolitan financial exclusion parasitic global resource in favor of transnational oligarchy domination which generates global stagnation processes. It is shown in which most aspects of the experience of French national consolidation is important for the development of Ukraine crisis. It is shown simultaneously with the loss of historical memory as a result of the use of modern manipulative media, loss of ethno-national identity and degradation of not only the state of Ukraine, but also developed countries of the West and the East.

Keywords: historical memory, national sovereignty, corporate solidarity, France and Ukraine, nationalism and globalism

Метаморфозы исторической памяти в процессе современного государственного строительства: французский опыт

На основании анализа взаимосвязи интеллектуальной и геополитической истории Франции раскрываются особенности становления современной политической нации. Показано, что нациосозидание нации является необходимой составляющей формирования инновационного общественного строя, которому противостоит неототалитарная космополитическая модель финансово паразитического отчуждения мировых ресурсов в пользу транснациональной олигархии, доминирование которой порождает глобальные стагнационные процессы. Показано в каких именно аспектах опыт национальной консолидации Франции является актуальным для антикризисного развития Украины. Показано как одновременно с потерей исторической памяти вследствие применения современных манипулятивных СМИ, происходит утрата этнонациональной идентичности и деградация не только государства Украина, но и развитых стран Запада и Востока

Ключевые слова: историческая память, национальный суверенитет, корпоративный солидаризм, Франция и Украина, национализм и глобализм

Короткий історично-інтелектуальний екскурс

Історія Франції унікальна в тому сенсі, що протягом більше двох століть ця країна перебувала в епіцентрі всесвітньо-історичних подій стадіального масштабу: нескінченні коливання між революцією та реакцією породили цілу низку Основних законів та різноманітних хартій, які виникали як наслідок грандіозних соціальних та політичних експериментів, спрямованих на досягнення максимальної національної консолідації та побудову справедливого суспільного ладу, здатного протистояти негативним тенденціям неухильного наростання глобального паразитизму у формі сучасного фінансового лихварства та неоколоніалізму. Зокрема, Ш. де Голль спочатку виступив проти панування американського фінансового та культурного імперіалізму, заснованого на статусі долара у якості світової резервної валюти, а потім заблокував створення ЄС у формі гранично зденационалізованих Сполучених Штатів Європи, протиставивши цьому проекту модель «Європи Батьківщин». Більше того, саме французи разом з голландцями спробували заблокувати нинішню справді руйнівну для Старого Світу Конституцію ЄС на своїх національних референдумах (хоча пізніше її, все ж було протягнуто фактично у незаконний спосіб у вигляді сумно знаменитої Лісабонської угоди).

Нарешті, нинішні антиурядові акції — виступи «жовтих жилетів», які остаточно не припинились і по сьогодні, фактично спрямовані проти спроб

неоліберала Е. Макрона демонтувати соціально-національну державу, модель якої була покладена в основу дегголівського курсу.

Водночас, питання щодо використання французького історичного досвіду для подолання системної не тільки загальноєвропейської, а й загальносвітової кризи, багато в чому залишається відкритим. Так, в минулому році відзначався п'ятдесятирічний ювілей травневих подій 1968 року у Франції, які закінчились добровільною відставкою де Голля, обумовленою відмовою французів у довірі своєму національному лідеру на ініційованому Президентом всенародному референдумі з питань реформування Сенату та системи місцевого самоврядування, що на думку Генерала продемонструвало подальшу неготовність французької нації гідно відстоювати свої внутрішні та зовнішні державні інтереси. А за твердженнями його критиків — навпаки: вданому випадку йдеться про повне вичерпання авторитарно-націоналістичних методів державотворення за доби постіндустріалізму.

До цього слід додати, що, окрім всього іншого, з'ясування актуальності механізмів національної консолідації Франції є важливим для розробки ефективної антикризової моделі в нашій країні. Тим більше, що, що у модерній французькій історії є виразні паралелі з українською. Адже обом країнам, починаючи з Реформаційної доби однаково довелося пройти через довгі історичні періоди граничної соціально-економічної і політичної нестабільності, на тлі яких, власне, і відбувався процес модерного націотворення.

Зокрема внаслідок запізнілого розвитку Франція неодноразово втрачала значну частину національного суверенітету: двічі у ХІХ ст. (розгром Першої і Другої імперій), потім під час Другої світової війни; а вже у другій половині ХХ ст. ця країна опинилась на порозі загальнонаціональної кризи і громадянської війни. Історики часто оцінюють цей період як перманентну революцію (за підрахунками дослідників перевороти і повстання в середньому кожні 18 років).

Тож можливо справді саме внаслідок затримки у своєму суспільно-історичному розвитку, що проявилось передусім у відставанні Франції у темпах ліберально розвитку з його акцентом на формуванні національної єдності головним чином на основі індивідуальних економічних інтересів та приватновласницьких мотивацій, сама національна ідея завжди формувалась у цій країні у двох начебто взаємно несумісних радикальних формах, кожна з яких лежить в основі певної моделі державного і навіть суспільного ладу і, як свідчить історія, легко набувала екстремістських проявів та призводила до постійного коливання між революцією та реакцією?

З одного боку йдеться про елітарну монархічно-консервативну концепцію національного суверенітету, сформульовану ще видатним політичним мислителем Ж. Боденом (який, власне, і запровадив цей напрям державотворення), та протилежну їй зрівняльно-колективістську версію Ж-Ж. Руссо, яка також вплинула не тільки на розвиток концептуальних засад французького націоналізму, а й на реальні історичні події [1, с. 51].

В подальшому на першій концепції базувалися консервативно-авторитарні моделі французького націоналізму (від Ж. де Местра з його програмним твором «Монархія» до «інтегрального націоналізму» Ш. Морраса), зокрема концептуальні засади бонапартизму (цезаризму), а потім і голлізму.

На другій — народницькі моделі державності починаючи від Л. Сен-Жюста і М. Робесп'єра і закінчуючи Ж. Мішле, Е. Ренана, П. Прудона, французьких соціалістів-утопістів, і закінчуючи революційним синдикалізмом Ж. Сореля. Ліберальні критики відносять їх до популістських та ліворадикальних, адже, мовляв, саме руссоїстський тип націоналізму надихав ідеологів Французької революції, а згодом і Паризької комуни (про що, зокрема, свідчить сама назва останньої).

Не забуваймо і те, що і якобінська диктатура, і антидержавний виступ комунарів у 1871 р. так високо оцінювались революціонерами всіх часів, включаючи К. Маркса та В. Леніна, саме через масове застосування в процесі цих історичних подій масового насильства проти всіх інакомислячих.

Голлізм vs націоналізм

Причому, особливо ж гострі дискусії точаться навколо історичного досвіду П'ятої французької республіки. Адже її творець і перший президент Ш. де Голль, який ніколи не приховував своїх націоналістичних переконань, проводив, на перший погляд, відверто антидемократичний і навіть антизахідний курс. В стилі Людовика XIV з його «держава — це я», та бонапартистських традицій він дозволяв собі мало не диктаторські висловлювання на кшталт «коли я хочу знати, що думає Франція — я запитую сам себе» і вже зовсім абсолютистське «Франція — це я». Французький президент відверто називав себе «ностальгуючим монархістом», а відомий французький політолог і соціолог Р. Арон нагороджував генерала такими визначеннями, як «король конституційної монархії», «принц — президент бонапартистської республіки», що створив «парламентську імперію».

І це не випадково, адже на формування поглядів де Голля справді значний вплив справили такі праворадикальні ідеологи націоналістичного штибу, як вищезгаданий Ш. Моррас, Е. Бутру, Ш. Пегі з ідеями оздоровлення нації через

війну, засновник радикального націоналізму і міфу «органічного суспільства» М. Баррес та прибічник «філософії життя» ірраціоналіст А. Бергсон (Ш. Моррас, до речі, був палким прихильником радикально-націоналістичних організації на кшталт «Аксьон франсез», а згодом став головним ідеологом пронацистського уряду Віші, очолюваного маршалом Ф. Петеном — теж колишнім наставником і соратником де Голля).

Взагалі, формальна легітимність приходу де Ш. де Голля до влади і його методів управління викликають, як мінімум, сумніви у багатьох дослідників які, слідом за головним політичним конкурентом де Голля соціалістом Ж. Помпідю, називають його дії «заколотом» (зокрема, підготовка нової конституції здійснювалася в обхід традиції — не парламентом, а Урядом, який спочатку очолив Ш. де Голль). Діяльність на міжнародній арені уже у якості Президента Франції, спрямовану проти створення ЄС у його нинішньому вигляді та відвертий антиамериканізм Генерала сучасні ліберальні критики його курсу також нерідко визначають як «втрату почуття реальності» і мало не політичний авантюризм [2, с. 498—595].

Отже, на перший погляд, цілком закономірно, що ціла низка сучасних політологів (Ф. Бенетон, Д. Кола, К. Флад, Ф. Фукуяма) оцінюють режим де Голля як популістський, що базувався на відвертих міфах архаїчного націоналізму і мало не расизму. Саме тому в світлі нескінченних пропагандистських заяв як з боку наших доморощених «лібералів» із складу величезного загону українських жовтих псевдополітологів та псевдоекспертів, які ідеологічно обслуговують п'яту колону в нашій країні, так і безпосередньо російських політиків та фахівців «з українського питання» головним винуватцем в усіх негараздах українського державотворення буцімто є український націоналізм. Отож, варто замислитись чи взагалі авторитарно націоналістичне бачення шляхів порятунку генералом Ш. де Голлем є актуальним для сьогоденної України і чи не потрібно нам вчитись на чужих помилках? Тим більше, що з численних «українськими» ЗМІ в масову свідомість постійно втовкмачується думка про те, що найбільшою небезпекою для України, яка перебуває у стані війни з російським імперським агресором і навіть частково окупована ним, є захоплення влади українськими войовничими нацистами.

Французькі витoki українського націоналізму

Тим більше все це дуже важливо врахувати в зв'язку з тим, що видатні представники українського державницького націоналізму В. Липиський, М. Сціборський, Д. Донцов, Ю. Липа, Л. Ребет, В. Старосольський з їхнім культом національної волі справді перебували під величезним впливом

класиків французької консервативно-авторитарної політичної теорії і практики державотворення — Ж. де Местра, Ж. Гобіно, Г. Лебона, Ж. Гюйо, Ш. Морраса, Ж. Сореля.

Але і в, на перший погляд, протилежному політичному таборі — українські соціалісти-народники М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко, переживши захоплення Марксом, розвивали свої погляди на громадянство як форму національного єднання, спираючись на традиції руссоїзму, потім розвинуті французькими соціалістами-утопістами, а ще пізніше представниками так званої культурно-історичної школи та французького солідаризму. Йдеться про культ місцевого самоврядування і мало не антидержавницького анархізму, комуналізму протиставленого лідерському авторитаризму, що призвело до конфліктів спочатку на ідеологічному, а потім і політичному рівнях між прихильниками соціалістичної УНР та монархічного гетьманату П. Скоропадського.

Якщо ж говорити про історію української державності, то, як відомо, за часів національно-визвольної революції 1917—1922 рр. не спрацювала жодна з вищезгаданих концепцій національної консолідації. Навпаки, саме непримиренний конфлікт між цими двома соціалістичною та націоналістичною ідеологіями, унеможливив порозуміння між Центральною Радою і Директорією та гетьманом П. Скоропадського, призвів до поразки української національної революції та втрати проголошеної державності.

Деякі теоретичні підвалини французького націоналізму

Насправді, якщо говорити про історичну традицію французького державотворення, то тут все далеко не так однозначно. І хоча у своїх знаменитих «Шести книгах» Ж. Боден справді апелює до законів «божеських і людських» і цим започатковує традицію пріоритетності природного права над правом юридичним, тим самим закладаючи підвалини новітнього абсолютизму. Однак, важливо зазначити, що в дійсності французьким мислитель вже не є прихильником суто феодального монархізму. Зокрема, він в принципі не заперечує доцільності запровадження конституційної монархії [3, с. 192].

Але, водночас, основоположник державницького монархізму новітнього стибу, як прообразу майбутнього французького президенства, справедливо зазначає, що існує велика ймовірність того, що тиран (а тиранія за справедливими міркуваннями Ж. Бодена може бути і груповою, тобто олігархічною), вдаючись до популізму, зможе не просто узурпувати владу, а

надати їй видимість формальної законності привласнюючи суверенітет нації [4, с. 196].

Більше того, французький політичний мислитель справедливо зазначає, що з суто управлінської точки зору під час гострої кризи колегіальність керівництва в принципі неприпустима. Він підкреслює, спираючись на традицію уподібнення держави кораблю, що бере свої витoki ще у творах великого Полібія, що під час бурі біля штурвалу не можуть одночасно знаходитись відразу три капітани, адже уже в силу потреби у максимальній оперативності і злагодженості дій «команді» необхідно рівнятися на «провідника», який бере на себе всю повноту відповідальності [5, с. 243, 249]. Що сьогодні, як ніколи, актуально і для України.

Нарешті, виходячи саме з ідеї монарха як Суверену — гаранта існування державності, Ж. Боден справедливо зазначає, що за надзвичайних станів реальною є влада, яка спирається не стільки на ухвалені парламентами і спущені згори, постанови, ухвали, кодифіковані закони, скільки на ордонанси — накази, які мають для громадян статус, вищий за суто юридичний, і є буквально моральними законами «прямої дії», бо спираються на реальний авторитет того, хто наказує і водночас надихає [6, с. 187]. І при цьому подібного типу монархія, на протилежність до тиранії, базується не на узурпації, а на справедливості, позаяк завдяки навіть силовим оперативним діям авторитарної і, навіть, диктаторській владі, відбувається порятунок держави і всіх її громадян [7, с. 190—193].

Саме ця ідея безпосереднього волевиявлення громадян, що реалізується не в їх участі у голосуванні, а у добровільній підтримці ініціативи авторитарного національного лідера нового типу через референдум, червоною ниткою пройде через суспільну думку Франції, справивши величезний вплив на її політичні й економічні інститути, запроваджені за правління Ш. де Голля (власну бачення ролі авторитарного лідерства Генерал обґрунтував у власному програмному маніфесті — книзі «На вістрі шпаги» та знаменитому трьохтомнику спогадів «Воєнні мемуари»).

Але з іншого боку, все той же Ж. Боден уже замислювався над тим, що жодний з існуючих механізмів династичного наслідування престолу не гарантує того, що монарх за офіційним статусом буде гідним нації за своїми моральними і професійними якостями і не перетвориться на тирана або просто нікчому на троні, що відкриє шлях до узурпації влади іншим антинаціональними силами (тим більше, що за справедливим зауваженням дослідника, корупція існує за будь-яких форм правління [8, с. 176]). Саме тому, на думку Ж. Бодена, який, повторюю, ставив природне право вище

кодифікованого, видатний державець-провідник, що володіє суверенітетом, може і не бути формальним главою держави [9, с. 137].

Історія справді знає багато подібних прикладів, починаючи з кардинала Ришельє і закінчуючи, французьким військовим міністром Ж. Буланже, канцлером О. Бісмарком, прем'єр-міністрами П. Столипіним, У. Черчілем, Л. Ерхартом, формально лише парламентським президентом, з обмеженими повноваженнями, К. Аденауером або головою Військової ради ЦК КПК Ден Сяопіном.

Власне, саме тому справжня легітимність на думку основоположника концепції модерного французького монархізму нового типу, насамперед, повинна пов'язуватись з ідеєю національного суверенітету і уявленням про отримання главою держави народного мандату на правління. Тобто лідер нації повинен виступати як особа, що завдяки своєму реальному авторитетові, особистим чеснотам успадкувала від своїх видатних попередників повноту влади, яка і може бути реальною тільки за наявності масової підтримки переважної більшості громадян.

Важливо зазначити, що попри існуюче уявлення про позаконституційний характер природного права, що спирається не на закон, а етнонаціональну моральну традицію, пам'ять, а не прописану норму, насправді потреба у граничному синтезі закону писаного і морального (згадаймо хоча б категоричний імператив І. Канта, який вимагав ставитись до свого ближнього як до мети, а не засобу) сьогодні актуальна як ніколи. Адже виходячи з модерної практики застосовування формально-процедурної виборчої демократії за умов використання потужних ЗМІ, так званого адмінресурсу та маніпуляцій з виборчими процедурами принаймні перший раз виборці так чи інакше обирають «кота в мішку». Звідсіля поява своєрідного зачарованого кола: щоб потенційний лідер нації проявив себе він має отримати повноту влади, а надавати йому повноту влади безпечно лише за умови, якщо він уже довів свою готовність і здатність захищати національні інтереси. Саме у подібній політично правовій колізії бере свої витoki концепція свого роду виборного монархізму, що пізніше трансформувалась у теорію сучасного президенталізму, чого і досі не розуміють критики політичного консерватизму з лівого та ліберального таборів, які ототожнюють його з відвертою реакцією.

Насправді, без належної соціальної бази успішна реформаторська діяльність одноосібного лідера не можлива в принципі. Не випадково уже древньо грецьке поняття «архія», яке покладене в основу поняття «монархія» як і римське «іmpegium», дослівно означає могутність спільноти, яка передається народом полісному «стратегу-автократору» або римському

консулу. Тобто фактично в даному випадку йдеться про необхідні передумови ефективності суверенітету у формі одноосібного лідерства. В модерні часи подібне уявлення про свого роду «успадкування» влади від тих, хто творив цю державу за допомогою символічного акту прийняття справжнім керманічем не за посадою, а за покликанням, своєї високої місії — не просто виконання посадових обов'язків, а морального обов'язку самовідданості — пов'язане з поняттями «народна монархія», або «король (імператор) французів», «король-громадянин» і передбачає описане вище своєрідне самоототожнення реального глави держави з усією державою-нацією.

Саме звідсіля і поява і, на перший погляд, дещо дивних визначень Ж. де Местром монархії «як централізованої аристократії» в програмній роботі з вельми показовою назвою «Щодо народного суверенітету. Антиконтракт соціальний». Тобто в цьому разі з уявленнями про народний суверенітет цілком узгоджується з існуванням національного лідера.

Також максимально наближена до ідеї президенталізму, у її авторитарному трактуванні, ідея виборної монархії Р. Шатобріана, який в книзі «Монархія згідно Хартії» прагне на ґрунті націоналізму, синтезувати консерватизм і лібералізм, виступаючи однаково проти тиранічних проявів бонопартизму і продажності і панування культу наживи Директорії і Липневої монархії Луї Філіпа. Причому обома мислителями проголошується культ воїна, служіння, а не служби, який разом монархізмом що трактується як культ честі розвиватиме в книзі «Неволя і велич солдата» кумир де Голля А. де Віньї.

Отже, далеко не зацикленістю мислення на минулому, можна пояснити той факт, що монархічні принципи організації суспільства сповідували не тільки консерватори типу Ш. де Местра або Ш. Морраса, ідеї яких вплинули на українську і на російську авторитарну державницьку традицію, зокрема В. Липинського, М. Сциборського, а й видатні основоположники концепції демократії та лібералізму — Ш.-Л. Монтескє, А. де Токвіль, Б. Констан, Ф. Гізо та комунального самоврядування, такі як Е. Ренан. В даному випадку йдеться зовсім не про їх відсталість, а про усвідомлення проблеми принципової обмеженості формально-правової легалізації та легітимізації влади, особливо за надзвичайних станів [10, с. 57—60].

Подібні ситуації війн, гострих соціальних та економічних криз, стихійних лих (а в Україні ми фактично подібну системну кризу) з необхідністю породжують потребу в особливих механізмах прямої демократії — прямого народного волевиявлення «через голову» інших представницьких інститутів, що забезпечує неперервність зворотного зв'язку глави держави зі своїм народом. Йдеться про базові засади послідовного президенталізму, які

М. Вебер пізніше назве принципом плебісцитарності, згідно з якими народ має право висловити довіру чи відкликати національного лідера через референдум (подібний механізм імпічменту передбачала Веймарська конституція. в розробці якої брав участь вищезгаданий видатний німецький мислитель). А Президент у разі незгоди з парламентом також уповноважений винести закон на всенародний референдум. Так, згідно зі статтею 11 Основного закону П'ятої французької республіки на всенародне обговорення можна винести будь-який законопроект з важливих питань державного будівництва і в разі схвалення його на референдумі промультувати цей закон протягом наступних 15 днів. У Франції цей механізм ефективно працює й сьогодні. Зокрема, чинна до сьогодні Конституція П'ятої республіки (1958 р.) значно розширила повноваження президента і сферу застосування одного з головних інститутів безпосередньої демократії — референдуму. Тому і ухвалення її також відбулося на загальнонаціональному референдумі. Пізніше, конституційний закон про скорочення строку повноважень Президента Республіки також був прийнятий референдумом 24 вересня 2000 року.

З часів президента де Голля широко практикуються і місцеві референдуми з питань, важливих для тієї чи тієї громади.

Але за подібного підходу важливим є і застосування морально-політичних мотивацій і при розробці механізмів відповідальності лідера, що захищаючи національні інтереси, може виходити за межі існуючого правового поля. В цьому разі йдеться про конституційно вписаний механізм імпічменту глави держави. Згідно з IX розділом Основного закону П'ятої французької республіки рішення про початок процедури імпічменту приймається абсолютною більшістю обох палат парламенту, а сам вердикт щодо імпічменту ухвалюється без проміжного розгляду справи судовою гілкою влади. Причому, вкрай важливо, що нещодавно (2014 р.) парламент Франції ухвалив заміну формулювання положення про підстави для оголошення імпічменту: замість надто загального пункту звинувачення, за яким Президент може бути підданий імпічменту у випадку «державної зради», до 68 статті Конституції введено іншу підставу: президент «може бути відсторонений за скоєння проступків, з усією очевидністю не сумісних з його перебуванням на цій високій посаді».

Отже, главу держави може бути відсторонено від влади не за кримінальний, а за службовий злочин і навіть за професійну невідповідність займаній посаді та аморальну, з погляду представників законодавчої влади, поведінку глави держави, що наносить їй шкоду. Тобто в даному випадку йдеться передусім про політичну відповідальність глави держави, яка може оцінюватись як рівень компетентності та моральності чинного президента, його

готовності служити загальнонаціональним інтересам. (Члени уряду також можуть бути піддані імпічменту, причому вже безпосередньо на підставі кримінальної відповідальності — за діяння, вчинені при виконанні своїх обов'язків. Вони підлягають суду Палати правосуддя Республіки, що складається з 12 парламентарів (по 6 від Національних Зборів і Сенату).

Зазначу, що базові засади подібного національного авторитаризму розробив, і успішно використовував уже Наполеон Бонапарт, який завжди вважав себе «захисником честі французької нації»; а потім конституційно закріпили Луї Наполеон і Ш. де Голль. Що ж до практики проведення референдумів за авторитарних режимів, то йдеться про плебісцит як форму мобілізації нації на максимально одностайну реалізацію реформаторського курсу [11].

Все вищесказане пояснює чому ігнорування і навіть фальсифікації базових засад голлізму в наш час призвело до того, що у Франції (втім, як і західному суспільстві в цілому) відбулась небачена деградація політичних еліт. А кожний наступний глава держави після Ш. де Голля (особливо Н. Саркозі, Ф. Оланд, Е. Макрон) послідовно все більше дискредитували статус Президента як національного лідера.

Народ як суб'єкт і об'єкт націотворення

Із проведеного аналізу випливає наступний концептуальний висновок: обидві — елітарна і демократична, — концепції французького націоналізму покладені в основу політичного представництва, попри свою позірну протилежність, насправді скоріше є двома боками однієї медалі, аніж протилежними моделями модерного державотворення. Зокрема, так звана зневага до представницько-колегіальних форм влади пов'язана з боденівською традицією розуміння власне народовладдя не як колегіального представництва, а влади, що реально захищає інтереси народу, такої республіки, що здатна ефективно протистояти тиранії. На початку VIII глави знаменитої праці «Шість книг про республіку» суверенітет трактується як «абсолютна і постійна республіканська влада, яку латиняне іменують «велич» [12]. Не випадково згідно з 2-ю статтею деголівської конституції П'ятої республіки, попри відверту домінанту президенталістської складової «Франція є неподільною, світською, демократичною і соціальною Республікою». А стаття третя даного основного закону звучить наступним чином: «Національний суверенітет належить народу, що здійснює його через своїх представників і за допомогою референдуму».

Справді, за великим рахунком, прибічник народного суверенітету антимонархіст і Ж.-Ж. Руссо відстоюючи уявлення про націю як «моральне тіло» «моральну єдність», «колективне моральне я», яким є «народ», що надихається «любов'ю до батьківщини» спирається на все ту ж традицію морально-правого представництва на основі природного, а не кодифікованого права. У його трактуванні народного суверенітету йдеться про «політичний організм», здатний керувати собою в режимі безпосереднього волевиявлення, цілком слушно доводить, що будь-які державні установи, що функціонують завдяки граничній формалізації і регламентації суспільних відносин в принципі не можуть бути ефективними [13, с. 60—66].

За Ж.-Ж. Руссо, «воля кожного» і навіть «воля всіх» зовсім не одне і й те що «загальна воля», яка є аналогом національного суверенітету. На відміну від Т. Гоббса і Дж. Локка, які трактують суспільну угоду як формальну угоду з метою уникнути «війни всіх проти всіх», французький мислитель розглядає її як внутрішню згоду народу підтримати владу, яку він вважає органічно «розчиненою» у всій спільноті і перейнятою інтересами цієї спільноти і, водночас, черпати в ній свою енергію. Тобто в даному випадку йдеться про пріоритет духу закону (згадаймо «Дух законів» Ш.-Л. Монтеск'є) над його буквою.

Подібні ідеї пізніше успадкує і буде розвивати і відомий французький історик Ж. Мішле, автор знаменитого твору «Народ», для якого саме «народ» як найбільш креативна і патріотично налаштоване ядро політичної нації є вищою формою національної самоорганізації.

Нарешті, Е. Ренан, в роботі «Що таке нація» формулює поняття щоденного плебісциту, на якому своєю максимально активною підтримкою всіх починань наділеної довірою влади, народ постійно підтверджує її повноваження.

А ще пізніше учитель і друг Ш. де Голля лауреат нобелівської премії А. Бергсон розробить знамените поняття «*elan vital*» («життєвий порив»), яке формується завдяки масовому переважанню «героїчної етики» над «етикою буденною». А видатний соціолог Е. Дюркгейм, протиставляючи «механічній солідарності» (своєрідний аналог руссоїстської «волі всіх») «органічну солідарність» («загальної воля» у Ж.-Ж. Руссо) напише про необхідність досягнення «духовної щільності», яка забезпечить створення «корпорації як моральної істоти. Отже, не випадково потужний рух підтримки дегголівського курсу отримав назву «Об'єднання французького народу».

Тож, не випадково у знаменитій преамбулі «Декларації прав людини і громадянина», до якої відсилає Преамбула сучасного французького Основного закону, саме з поняття національного суверенітету наповнює реальним змістом

гасло Французької революції — «свобода, рівність, братерство». Зокрема, в першому пункті цього видатного документу можна прочитати, що «закон є виразом загальної волі», а також що «метою всякого політичного союзу є збереження природних і невід’ємних прав людини. Права ці суть: свобода, власність, безпека і опір гнобленню».

Також дається визначення індивідуальної свободи: «свобода полягає в праві робити все, що не шкодить іншому; таким чином здійснення кожною людиною її природних прав не має інших меж, крім тих, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами». Причому підкреслюється, що «ці межі можуть бути визначені тільки законом». Але згідно Статті 3. «Джерело всієї верховної влади завжди є в нації. Ніяка установа, ніяка особа не може здійснювати влади, яка не походить прямо від нації».

Підкреслюю, що всі ці ідеї більш ніж актуальні сьогодні, коли через ігнорування проблеми співвідношення політики і моралі, що лежить в основі справжньої легітимності, легітимізація влади ототожнюється з її процедурною легалізацією, а реальна демократія як влада народу і задля народу (що власне і задекларовано в перших рядках Конституцій всіх правових держав) підміняється формальною демократією виборчих процедур [14].

Сила громади

Таким чином, якщо держава не є повноцінною нацією — особливою спільністю найбільш креативних людей, об’єднаних в комуни (громади) ще до того, як склалась «владна вертикаль», то відсутній і механізм продукування і делегування до влади справді гідних — громадян не за паспортом, а за покликанням. За такої ситуації, яка існує і в Україні, найдемократичніші вибори втрачають сенс, бо дають лише змогу обрати «найкращих з найгірших». Ось чому, за Ж-Ж. Руссо, вся конструкція модерної держави має спиратись на комуни — позаполітичні осередки соціальності, що складаються добровільно на основі міжособистісних стосунків і справді функціонують за принципами прямої демократії. Звідсіля і величезна роль, яка надається комунам у Першій (1791) і Другій (1793).

Отже, аналіз свідчить: забезпечення національної єдності, покладене в основу державної політики потребує застосування інституціональних практик узгодження жорстокої владної вертикалі з активними регіональними структурами та територіальними інститутами. Йдеться про справжнє самоврядування, яке не має нічого спільного з так званою децентралізацією П. Порошенка та В. Гройсмана, передбачає розвиток ініціативи знизу, від

первинних осередків, базованих на міжособистісних стосунках об'єднаних у комуни громадян, що засновані на засадах політичної і соціальної самоорганізації, в тому числі неформальних, ніколи до кінця юридично не унормованих засадах.

В зв'язку з цим важливо зазначити, що адміністративно-територіальна систем сучасної Франції багато в чому функціонує на засадах свого часу запропонованих Ш. де Голлем на референдумі, на якому французи відмовили у мандаті своєму національному лідеру. Зокрема, у 22 двох регіонах країни сьогодні нараховується близько 37 тис. різних за чисельністю комун. Кантони, які до певної міри відповідають статусу німецьких земель, іспанських кортесів, або британських графств, являють собою історико-географічні етно-одиниці та використовуються як виборчі округи для виборів до ради департаментів.

Важливо, що депутати від комун за чисельністю у багато разів перевершують інші категорії виборців, тобто senatorів практично обирають представники комун. Адже депутати верхньої палати парламенту — сенатори обираються за департаментами колегіями виборців, що складаються з обраних у департаменті депутатів Національних зборів (близько 600), регіональних і генеральних радників (понад 3 тис.) даного департаменту та делегатів муніципальних рад або їхніх заступників (близько 108 тис.). Вибори senatorів, таким чином, в основному триступеневі: спочатку обираються муніципальні радники, потім вони зі свого середовища обирають представників у виборну колегію і, нарешті, ці представники беруть участь у виборах senatorів. Внаслідок цього вибудовується своєрідний представницький ланцюг: комуна — кантон — департамент — Сенат. А Верхня палата парламенту, відтак, постає як орган представництва не мажоритарних округів або незрозуміло за яким принципом структурованих регіонів, а етнокультурно самобутніх історичних земель і спирається на політично і соціально активні місцеві громади. Про те, якого значення Верхній палаті комун надав Де Голль, який говорив, що цей інститут врешті-решт повинен стати «великою соціальною та духовною асамблеєю», стати можна судити хоча б з того, що за Конституцією П'ятої Республіки в разі неможливості виконувати покладені на нього обов'язки Президентом держави, повнота влади тимчасово переходить до Голови Сенату.

Зі сказаного випливає важливий концептуальний висновок — націоналізм, особливо у формі патріотичної мотивації, не зводиться лише до однієї, тим більше маргінальної, політичної ідеології або партійної програми т. зв. правого спектру. В державі, справді здатній на масштабні комплексні реформи, він має бути базовим принципом життя і формою світогляду як мінімум найбільш креативного «ядра» нації — народу. І саме історія Франції незаперечно

свідчить про те, що на етапі своїх найбільших здобутків і військових перемог переконаним націоналістами були і революціонери Ж. Лафает, Л. Сен-Жюст, М. Робесп'єр і класичні ліберали антибонапартисти, такі як Е.-Ж. Сійєс, Б. Констан, Ф. Гізо, Ж. де Сталь і помірковані консерватори, зокрема Ш. Монтеск'є, А де Токвіль і соціал-демократи початку століття, зокрема Ж. Жорес. Навіть французькі комуністи за часів Другої світової війни, ідеологічно знаходячись в опозиції до націоналістів, були справжніми патріотами. Все це вкрай важливо взяти до уваги і в Україні, де ані модерного націоналізму ані справжніх націоналістичних партій, діяльність яких спрямована на максимальну консолідацію суспільства, так і не виникло.

Революція і Реставрація

Отже, зовсім не дивно, що саме правителі бонапартистського типу завжди приділяли, велику увагу не просто легалізації своїх режимів, а створенню особливого типу представництва, яке б забезпечувало одночасно і легітимність і легальність тим, хто вже отримав так званий мандат на використання народного суверенітету. Як зазначалось, причини цього полягають в тому, що у справжніх реформаторів існує більш ніж нагальна потреба максимальної консолідації суспільства для колективного надзусилля, якого потребує справжня реформа. Адже докорінна модернізація неминуче породжує жорстку опозицію антинаціональних паразитично-лихварських сил, з якими непримиренну боротьбу вели Наполеон Бонапарт, Луї Наполеон і, нарешті, Шарль де Голль, який фактично поплатився президентською посадою за спробу примусити США обміняти доларові авуари на золото згідно проголошеного золотого стандарту.

Звідсіля намагання створити державні інститути, в межах яких можливо забезпечити індивідуальні і групові лідерські, моральні та інтелектуальні переваги для тих, кого називають елітою суспільства. Функції цих, заснованих на природному праві, політичних інститутів в дусі теорії еліт розвивали видатні мислителі Б. Констан, Ш. Монтеск'є, А. де Токвіль. Взагалі більшість положень сучасного президенталізму було сформульовано ще в Основному законі Другої французької республіки [15, с. 317].

І навпаки, форми політичного правління з самого початку здавалося б побудовані на засадах максимальної колегіальності і процедурної узгоджувальності, виявились глибоко реакційними за своєю суттю і типологічно споріднені з реставраційними антинаціональними режимами Бурбонів. Йдеться про корупційно-злочинну, хоча і конституційно запроваджену Директорію, яку силою і в той же час безкровно скасував

Наполеон Бонапарт. Луї Наполеон також прийшов до влади на хвилі ностальгії за ідеалами бонапартизму, які відродились внаслідок антисоціальної орієнтації економіки за часів липневої монархії Луї Філіпа, який, попри благі наміри, не зміг (як пізніше і сам Наполеон III) до кінця подолати антинаціональний тренд спекулятивної наживи.

Крім того, не забуваймо, що всі три вищезгадані «узурпатори» провели справді ефективні масштабні реформи не просто економіки і політики, а й всього суспільного ладу, і тому об'єктивно потребували винайдення ефективних механізмів і інститутів діяльності влади авторитарно-націоналістичного типу [16; 17; 18, с. 267—315; 19, с. 206—216]. При цьому не тільки Велика французька революція висунула на авансцену історії блискучу інтелектуальну еліту, а й започатковану Наполеоном Бонапартом традицію створення свого уряду як «міністерства талантів» продовжили Луї Наполеон і Ш. де Голль.

І навпаки, так звані ліберальні парламентські форми правління, які завжди функціонували під приписуваним Ф. Гізо знаменитим гаслом «збагачуйтесь!», попри локальні успіхи на шляху буржуазного розвитку стратегічно були пов'язані з граничною поляризацією рівнів життя, а значить і національною деконсолідацією. Те ж стосується і Третьої та Четвертої французьких республік, в яких відрив фінансового капіталу від промислового суттєво гальмував прискорений розвиток Франції (показово, що в Деклараціях цих конституцій були скасовані положення про довічне природне право як основу закону, як і положення про право народу на повстання [20, с. 58—80]).

І саме Ш. де Голль, відстоюючи інтереси Франції у боротьбі з компрадорськими проявами часів III Республіки («республіки двохсот сімей») і її спадкоємиці — IV французької республіки, подолав важку політичну кризу і запровадив систему так званого дирижизму, завдяки якій було здійснено «економічне диво». При цьому Президент спирався саме на максимальну національну консолідацію як основу своїх реформ [21, с. 262].

Також де Голль кинув виклик нинішній системи спекулятивного неоколоніального грабунку світових ресурсів, яка сьогодні досягла небачених масштабів [22, с. 332—335]. Не секрет, що саме вдала спроба примусити США підтвердити золотий стандарт своєї національної валюти і розплатитись за своїми боргами золотом призвела до інспірування заворушень з боку ЦРУ у Франції і вимушеної дострокової відставки генерала [23; 24].

Досвід французького державотворення для України

Існує нагальна потреба, враховуючи паралелі з французькою історією, переосмислити стадіально-цивілізаційні виміри історії української. Подібний підхід, зокрема, дозволить врахувати, що, попри всю концептуальну відмінність, монархістом Ш. Моррасом, консерватором Г. Лебоном, соціалістом-утопістом А. Сен-Сімоном (ідеї якого лежали в основі реформ Наполеону III), основоположником соціології О. Контом, соціальним католиком і традиціоналістом Е. Дюркгеймом, відомими теоретиками французького солідаризму Л. Буржуа, А. Жідом і Ш. Рістом були розроблені типологічно споріднені концепції реформування суспільного ладу, які дали великий позитивний ефект, і сьогодні, на тлі безуспішних спроб подолати світову економічну кризу, залишаються актуальними як ніколи.

Відповідно, попри традицію протиставлення українськими істориками та правознавцями народницької і державницької думки, кожна з яких по своєму трактує наше історичне минуле, насправді між «націократією» М. Сціборського, «класократією» В. Липинського, «національним солідаризмом» Й. Бойдуника, «громадівством» і «етичним, народницьким, християнським соціалізмом» М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Франка, «комунітаризмом» М. Бердяєва «колектократією» В. Винниченка також існує базовий системний зв'язок, обумовлений спільним розумінням національної консолідації як основного каталізатора соціально-економічного, політичного і духовного розвитку. Йдеться про проаналізований вище синтез авторитаризму і демократизму за побудови антикризової моделі влади.

Дуже важливою є теорія і практика французького націоналізму в усвідомленні принципової залежності реалізації будь-яких антикризових моделей влади і економіки від рівня національної консолідації і свідомості громадян, яка є необхідною передумовою у повному сенсі самовідданої праці. Виходячи з цього, нескінченні теревені в українських ЗМІ щодо необхідності форсування якихось реформ нічого не варті за ситуації стрімкої втрати не тільки національної, а й етнічної ідентичності і менталітету як титульного українського етносу, так і російської та інших національних меншин. Теж саме, на жаль, стосується і сучасних європейських країн, включаючи і Францію.

На превеликий жаль, сучасні засоби маніпулювання суспільною свідомістю, якими опанував сучасний глобалістський неототалітарний устрій, проти якого вів жорстоку боротьбу Ш. де Голль, дозволяють буквально витравлювати з історичної пам'яті громадян події недавньої національної історії і на місце стертої інформації «записувати» гранично деформовану картину сучасного світу та дискредитувати світоглядно-ціннісних орієнтацій,

завдяки яким справді можливо мобілізувати суспільство на подолання системних кризових явищ на національному та наднаціональному рівнях.

Подібна колективна амнезія з неочікуваною силою проявилась саме під час травневих подій 1968 року у Франції, коли під час масових демонстрацій молодь під лівоекстремістськими революційними гаслами почала руйнувати всі досягнення, що піднесли велич Франції за часи правління Ш. де Голля. Причому дуже показово, що ця реакція, що прикривалась анархістськими гаслами типу «будь реалістом вимагай неможливого!», «заборонено забороняти!», «товаришу, старий світ залишився позаду нас» тощо, була нерозривно пов'язана саме з граничною дискредитацією цінностей французького націоналізму (що сьогодні спостерігається і у спробах звинувачення в усіх негараздах не існуючого націоналізму українського).

Більше того, ця дискредитація проходила у формі паплюження ідеалів лицарської військової честі і захисту Батьківщини під час Другої світової війни. Достатньо згадати, що паризькі студенти використовували у вбиральнях не за призначенням прапори Франції малювали та малювали там же на стінах лотарингські хрести, зображення яких Ш. де Голль запровадив у якості символу героїчної традиції французького народу завжди одностайно ставати на захист власної Батьківщини (не випадково Ш. де Голль називали сучасною Жанною Д'арк). До речі, великий лотарингський хрест стоїть на могилі Ш. де Голля, який помер невдовзі після своєї відставки.

Більше того, демонстранти несли зображення свого Президента, на яких засновнику керівнику руху опору «Франція, що бореться» були підмальовані фюрерські вусики і зачіска [25, с. 540—559]. І це за умови, що саме Ш. де Голлю належить головна роль в організації боротьби з німецькими окупантами аа формування на рівних з Великобританією та США західної антигітлеровської коаліції (за що уряд Віші заочно приговорив Генерала до розстрілу)!

Нарешті, спровоковані та підбурювані з великою ймовірністю підкупленими американськими спецслужбами [26, с. 9—69] профспілки та комуністична партія Франції, яку генерал називав «партією зради», «іноземною партією на французькій території» вийшли близько на вулиці 10 мільйонів робітників. Причому це відбулось, саме 13 травня, тобто у десятку річницю перебування Ш. де Голля при владі, якому відверто давали зрозуміти, що його час пройшов. І це за умови, що в той період Франція переживала справжнє «економічне диво», пов'язане із запровадженням так званого дирижизму або «системи участі», спрямованої на максимальне єднання праці та капіталу на ґрунті саме національного корпоративізму та солідаризму [27].

Насправді, як тоді, так і сьогодні по відношенню гасло «нове — гарно забуте старе!», на тлі різноманітних мультикультуризмів, постмодернізмів та вимог плекання ЛГБТ спільнот, породжених колишніми лівими популістами у «братерському» єднанні з транснаціональними неолібералами, для яких національна держава, яка опирається фінансово-економічній окупації, залишається «кісткою в горлі», є як ніколи актуальним! Адже втрата свого недавнього героїчного минулого фактично позбавляє ЄС, США та Японію майбутнього, веде світ до неминучого демографічного, екологічного, культурного та економічного занепаду. Про що красномовно свідчить той факт, що у своїх відчайдушних спробах відновити модель соціальної держави сучасні «жовті жилети» практично відривають соціальні цінності від національних, що багато в чому робить всі вимоги підвищення рівня і якості життя утопічними. Адже викривлення національної пам'яті веде до вихолощення етнонаціональної ідентичності до рівня «шароварної» етнокультури (що, зокрема, прекрасно демонструє сучасний український кінематограф, з його потягом знімати ідологічно заангажовані, а тому художньо низькопробні фільми присвячені нашій героїчній історії визвольної боротьби, обом майданам або війні на Донбасі) та призводить до неминучої втрати креативного ядра держави - власне народу, тобто згуртованої спільноти, яка готова своїми активними діями, здатністю до чергового надзусилля в ім'я своєї Вітчизни, реально гарантувати лише формально «гарантовані» правовою державою права і свободи (не випадково практично в усіх конституціях демократичних країн саме народ оголошується носієм вищого суверенітету, що у разі потреби має право навіть на зміну навіть «непорушного» Основного закону).

Отже, як було показано вище, вкрай актуальною є проблема відновлення культурно-історичної пам'яті українських громадян. Адже без такого національного відродження широкомасштабні реформи, навіть у випадку існування реальної антикризової програми, реальної розробки, справді в принципі не можливо.

Список використаних джерел

1. Суверенитет. Трансформация понятий и практик : монография / под ред. М. В. Ильина, И. В. Кудряшовой. — Москва : МГИМО-Университет, 2008. — 208 с.
2. Уильямс Ч. Последний великий француз. Жизнь генерала де Голля / Ч. Уильямс. — Москва : АСТ; ЗАО НПП «Ермак», 2003. — 606 с.
3. Боден Ж. Метод лёгкого познания истории / Ж. Боден. — Москва: Наука, 2000. — 412 с.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.

8. Там само.
9. Там само.
10. Шморгун О. Співвідношення легальності та легітимності в сучасних трансформаційних процесах / О. Шморгун // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності : зб. наук. пр. / заг. ред. П. М. Рудякова. — Київ : Вид-во «Фенікс», 2015. — С. 52—63.
11. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір / О. Шморгун // США і світ ХХ століття. — Київ : Центр вільної преси, 2013. — С. 315—331.
12. Bodin J. Les six livres de la République. De l'édition de Paris de 1583 [Electronic resource] / J. Bodin. — Available at : http://classiques.uqac.ca/classiques/bodin_jean/six_livres_republique/bodin_six_livres_republique.pdf.
13. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Ж. Мере. — Львів : Кальварія, 2003. — 216 с.
14. Шморгун О. Співвідношення легальності та легітимності в сучасних трансформаційних процесах / О. Шморгун // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності : зб. наук. пр. / заг. ред. П. М. Рудякова. — Київ : Вид-во «Фенікс», 2015. — С. 52—63.
15. Смирнов А. Империя Наполеона III / А. Смирнов. — Москва : Эксмо, 2003. — 288 с.
16. Dansette A. Le Second Empire. Naissance de la France moderne /A. Dansette. — Paris : Hachette, 1976. — 399 p.
17. Desternes S. Napoléon III, homme du XX siecle / S. Desternes, H. Chandey. — Paris : Hachette, 1961. — 274 p.
18. Травин Д. Европейская модернизация : в 2 кн. / Д. Травин. — Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2004. — Кн. 1. — 665 с.
19. Черкасов П. П. Наполеон III — император французов / П. П. Черкасов // Новая и новейшая история. — 2012. — № 3. — С. 197—216.
20. Классический французский либерализм : сборник. — Москва : РОССПЭН, 2000. — 592 с.
21. Голль Ш., де. Мемуары надежд. 1958—1962 / Ш. де Голль. — Москва : Прогресс, 2000. — 340 с.
22. Там само.
23. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози [Електронний ресурс] / О. Шморгун. — Ч. 1. — Режим доступу : <http://www.kontrast.org.ua/news/2592.html>.
24. Там само. — Ч. 2.
25. Ландау А. Де Голль. История Франции 1940—1969 / А. Ландау. — Москва : Энциклопедия-ру, 2016. — 560 с.
26. Гонсалес-Мата Л. М. Невидимые властители: записки агента / Л. М. Гонсалес-Мата. — Москва : Прогресс, 1983. — 224 с.
27. Шморгун А. Национально-корпоративный авторитаризм: Шарль де Голль / А. Шморгун // Цивилизационные модели современности и их исторические корни. — Киев : Наук. думка, 2002. — С. 321—332.